

399. י"א סיון ת"ש

# אנשים ומאורעות

ד"ר דוד שערי

## חידות בתוך עבודות (ציונים לתולדות מחנות הגירוש בקפריסין\*)

ב־20 בנובמבר 1940 פורסמה הודעה על גירושם של מעפילי ספינת „פאטריה“ מחופי הארץ והשלחם למושבה בריטית, אך גם הודעה זו לא הוצאה לפועל: הספינה טרצה ב־198 חללים היו המתיר האכזרי לעיכות הגזירה. ב־9 בדצמבר 1940 הוצאו בכוח 1645 מעפילים שהגיעו בספינת „אטלנטיק“ והוכנסו למחנה בעתלית, ואחרי שהוכרעו במאבק נואש גורשו לאי הרחוק מאוריציוס. 5 שנים חמימות ארכה גלותם של גולי מאוריציוס. הדרך לגירוש מעפילים מחופי הארץ נחנכה.

עם זאת, לא הרחיעה הסכנה הכרוכה בהעפלה את יוזמיה ואח נושאיה. גם אסון הטביעה של „אנית סטרומה“ (24 בפברואר 1942) לא הפסיק את זרם הספינות שהלך וגבר, יתר על כן, מאחר שהסתגנות הספינות הקטנות הלכה וקשתה עקב הגברת השמירה על חופי הארץ; ומאתר שבורל ספינות המעפילים היה ידוע מראש, שונחה גם הגישה של מאדוני ההעפלה; במקום ספינות קטנות שוגרו על הימים אניות יותר גדולות כשעל סיפונן מאות יבנות ולעיתים אף אלפי מעפילים.

ב־14 באוגוסט 1946 גודשו לקפריסין המעפילים הראשונים, הם, מעפילי הספינות „גור“ ו„הנריטה“ מולד. המעפילים נאחזו בכל בוחם בספינות, וכתר צאה מהמאבק הנואש שילמו שלשה מהם בחייהם את מחיר ההתנגדות חסרת הסיכויים. כך נפתחה פרשת מחנות הגירוש בקפריסין, אף על פי שגורל הספינות ומעפיליהן נחזר מראש, הלך ונשנה מחזה האימים בגמל חיפה: מול פלוגות חיילים חמושים ומאומנים במיוחד, ניצבו מעפילים בידיים ריקות ובחזה חשוף. הם הוכרעו רק לאחר היאבקות אכזרית, לעיתים עקובה מדם.

(\*) חומר ארכיוני רב מרוכז בבתי הגנזך השני, נים, מהם תנועתיים ומהם כלליים. יציין בעיקר החומר העשיר המצוי בארכיון הצינוני המרכזי בירד שלים ובארכיון העבודה בתל־אביב; יש להצטער, שהתיקום בהם מרוכז חומר זה טרם מויינו וטרם קוטלגו כהלכה (פרטיכילים משיבות, עלונים, צילום מיט, עתונים). המחבר מודה, בהודמנות זו, לעובדי הארכיון הצינוני המרכזי וכן לעובדי ארכיון העבודה בתל־אביב שאיפשרו לו, ברוב אדיבות, לעיין בחומר זה.

ויאמר בלק אל בלעט מה עשית לי לקב אויבי לשחחיד והנה ברכם ברוך. וישא בלעט את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו ותחי עליו רוח אלהים. וישא משלו ויאטר... מה טוב אהליך יעקב משכנותך ישראל. (במדבר, בלק כ"ג י"א; כ"ד ב"ח)

פרשת מתנות הגירוש בקפריסין נפתחה רשמית בתודעת הממשלה הבריטית מיום 12.8.1946: גיתנו הראות לשלטונות הארצישראלים להפסיק את הכי נסח העולים הבלתי חוקיים לארץ. בהתאם לכך, יישלחו העולים הבלתי חוקיים, אשר יגיעו מכאן ולהבא לארץ, לקפריסין או למקום אחר וישוכנו שם במחנות עד שאפשר יהיה לקבל החלטה על עתידם.

ההעפלה, ההתירה לחופי הארץ על אף האיסורים של השלטונות הזרים, ידועה היא מימי ראשית העליה הצינונית והיא מלווה את תולדותיה בימי השלטון הטחיקי הבריטי גם יחד. עקב קביעת מיכסות מוגבלות לעליה יהודית, הסכה העליה הבלתי חוקית לסימני חו של הישוב המאוריציוס, אם גם סימנה זו חורגמה הלכה למעשה באינטנסיביות שונה בהקפות שונות. הודעה המלכותית, הידועה בשם „ועדת פיל“, אף העריכה שחשנים 22—1933 היו שנות שיא לעליה זו.

עם ההכרזה מה־17 במאי 1939 על גזירות „הסגר הלבן“ ועם פרוץ המלחמה וראשית מסע ההשמדה של יהודי אירופה, גברה תופעת „ההסתגנות היהודית“ לארץ־ישראל. השלטונות הבריטיים נלחמו כתרועה זו, אך נדמה שלא אחזו בכל האמצעים הח"מורים שעמדו לרשותם למניעתה. הויכוח שהתקיים בבית הנבחרים הבריטי ביולי 1939 על נושא זה גילה התנגדות ניכרת של דעה־הקהל הבריטית למל־חמה בפליטי השואה לכל ידדו לחוף המבטחים, מלאכה עליה צריכה היה להנצה דוקא ממשלת־פרועלים. מדי פעם הופרטו שמעות על נקיטת צעדים דרסטיים יר תה. אך בכל פעם הן הוכחשו במעשה. בפעם הרא־שונה פירסם העתון הלייבוריסטי „דיילי הולד“, ב־20 ביולי 1939, ידיעה על הכנות לכליאת מעפילים יהודיים במחנות־הסגר בקפריסין ובמושבות בריטיות אחדות, אך ידיעה זו, ושמעות דומות אחדות, נחבדו.

ליטה המזכירות המשותפת של מחנות המפעילים להיענות לה.

בהמשך הזמן הקציבה הממשלה הבריטית מיכסות עליה בנמפות ומיוחדות. בתחילה לילדים ונותר מ.כפר הנותר שאורגן על ידי שליחי "עליית הנותר" במחנה 65 חקיף 1760 הניכים (באוגוסט 1947 אושרה הקדמת עלייתם של 1000 ילדים. מכפר הנותר" ממחנה 65 ובמארס 1948 אושרה הקדמת עלייתם של קרוב ל-3000 ילדים גוספים, רובם מיוצאי רומניה שהגיעו לקפריסין על סיוע שתי האגודות הגדולות שכבר התכווו וששמן הוסב ל"עצמאות" ו"קיבוץ גלויות"). להורים עם תינוקות וגם לזקנים. עד קום המדינה הועלו ארצה במסגרת מיכסות העלייה הרגילות והמיוחדות (וסק"צ) גם בדרכי פתרת) כ-27,000 איש.

הבשורה על הכרות המדינה נתקבלה במחנות ב"אנתגיל, אך עשה סרם בא הקץ לנחיצות הישראלים של המפעילים. בשורת השיחורוד בוששה לבוא. ואף נדמה היה שהיא הולכת ומתרחקת מתחום המציאות הקרובה. ב"ב יולי 1948 הודיעה הממשלה הבריטית על המשך עצירתם של הנכדים בגיל הגיוס, בטענה שהיא שומרת על הוראת אר"ם המתייבת את כל המדינות לא להפוך את הסטטוס-קו הצבאי בארץ-ישראל, בו גם החלה העלייה של כ-14,000 זקנים, גשם וסף. מחנות קודעי לב — שגבלו בעיני המסתכל

החיצוני בתמונות גרוטסקיות — ההרחשו ליד שערי המחנות ובנמל היציאה של פאמאגוסטה, כאשר צערי רים ניסו, ולעיתים אף הצליחו, להסתנן לאניות אם בתחפושת של ישיש ואם בהסוואה של אשה או ילד. שליחי הארץ הרעמו בפני מבחן מצפתי חמור: האם עליהם לעודד את העלייה של הנשים ולתת יד להפיכת המחנות למחנות-כלא אמיתיים ועצומים של זברים; ואם לאו, באיזו זכות יעכבו את עליית הנשים כאשר באופק לא נראה היה כל סיכוי בדור לסיוע קרוב של פרשה קפריסין?

הממשלה הבריטית השתמשה, כרגיל, בלשון טג"י-נהור, אך המפעילים חשו את המשמעות האמיתית של צעד זה. עלון של פלוגת, הנוצר הציוני —

ארגון הצופים" נתן, בכותרתו, ביטוי אמיתי להרגש שנתם: "בשב"י" — בשבי בטרם נכנסו בכלל לקרב. כעת היה בדור לכולם: הקדבות בישראל יכריעו גם את גורלם של מפעילי קפריסין; עצורי קפריסין הוכרו בזאת על ידי הממשלה הבריטית עצמה לאור ה"ס"ב-פועל של מדינת ישראל הצעירה.

בשנת החורשים הבאים השתרר מצב של דכאון והסתמך ראשית תהליך של ניוון נפשי. השירה החלה להיאכל באהלי קפריסין. השפעת הקיבוצים הלכה והחלשה בקרב כלל המפעילים. ב"ב דצמבר 1948 אייעה הפרת משמעת חמורה ותחפרצות אשר נה של המפעילים: משרדי הגיוס הותקפו ושליחי הארץ גורשו מן המחנות. התחזמה ויתרה כללית, אמנם הסדר הוחזק על כנו. השליחים נתבקשו לתווך למחנות, אך הצלחות של הפגיעה לא הגלידו. רוח אנשי המחנות הלכה ונתערערה. הכרות שר התוך הבריטי.

גידת הגידוש לא תאיסה את קצב התעפלה. מאז פתיחת המחנות ועד לחיסולן, ביום 10 לפברואר 1949, הוגלו לקפריסין ואוכסנו במחנות אלה כ-52,000 חנופילים. אלה הוסעו בלא פחות מאשר 40 כלי-שייט, מהן ספינות קטנות ורעועות, ומהן אניות יותר גורות כגון "פאריורק" ו"פארקרסצ'נס", שהובילו כל אחת כ-7500 מפעילים מלומניה.

### שליבים ורכיב בעלייתם של הגולים

ממרט עצבים היה אי-הבטחון בדבר כוונות הממשלה הבריטית ביחס לגורל העצורים: האם יינתן להם לעלות בזמן הקרוב; או שסא מהכוונים השליטות הבריטיים להפנותם לאיי-גזירה רתוקים, לש"בירתם המוסרית שתביא לפנייתם הם, אחרי שיחיאשו מכל סיכוי לעלות לא"י, להעבירם לתבלי עולם אתרים? היסטוריון זו לחזיות מחנות-הגידוש ידשום ודאי בפליאה את העובדה, שבמשך למעלה משנתיים של קיום המחנות כמעט ולא נרשמה פנייה לשליטות לאפשר הגיחה לארץ אתרה. עובדה זו יש לזקפה במעט למשפר הביקורת הפנימית בו היו נותרים המחנות, אך בעיקר הודות לרוח המיוחדת שתוש"ל: יבהם.

החל מתחדש דצמבר 1946 הוקצתה לגולי קפריסין מחצית מיכסה העלייה שהממשלה הבריטית היתה מקציבה מדי חודש, בהתאם למדיניות הספר הלבן; והיינו, 750 רשיונות-עלייה. העולים הראשונים ממתנות-הגידוש הועלו ב"ב 3 בדצמבר 1946. שלטונות המחנות לא התערבו בבחירת העולים וב"סדרים הפנימיים לקביעת תור העלייה. תור העלייה נקבע על ידי נציגי המפעילים ובא"י-כוח מחלקת העלייה של הסוכנות. מכיוון שסיכסת העלייה לא הדיבקה את קצב בוא הספינות החדשות, חיככה זכות אומ"י נומיה זו והירות ושיקול רב לבל יתעורר הספק הקטן ביותר בענין הוקפדה על השייך של כל המפעילים ביחס לזכות עלייתם לארץ. בתנאי החיים של מחנות-הגידוש, עשוי היה ספק כזה, אילו קנה לו שבתיה של המפעילים, להטיל שואה על המחנות ולמנוע כל סיכוי של גיחול הקטן של חיהם הפנימיים. נקבע כלל, והוא גשמר בקפדנות מחמירה כל תקופת קיום המחנות: ראשון בא — ראשון יוצא.

גסיון חריפעמי לסטות מכלל זה ולהקדים עלייה של קטיגוריות מיוחדת של עולים — בחורי ישיבה וכלי קודש — נדחה בשאט-נפש על ידי נציגי כל המפעילים. כך גובשה יחידה סוציולוגית מיוחדת בין המפעילים: האגיה, רק פעם אחת הוסכם על סטייה מכלל מקודש זה: באוקטובר 1947 הגיעו למחנות חברי הגחלת הסוכנות היהודית גולדה מאירסון (היום גולדה מאיר) ומשה קולודני (היום, משה קול) ובפיהם פנייה למפעילי האניות, חיים ארלוזורוב" ו"תיאודור הרצל" לחתור על זכותם לעלייה בתודש זה לסובה מפעילי "ציאת אירופה" הפנייה, ישירה ודרמטית, מצאה אוזן קשבת, ובישיבתה ביום 17.10.1947 הח"י

קצו בהתקנת ציפיים לצרכי מוסדות ציבור: בתר-  
תינוקות, בתי-יפד, משרדים, עובדי הג'ינט והשלי-  
חים הישראליים השתכנו, ורובם ככולם, בנוש מחנות  
זה שהפך, אט-אט, למעין, מטרופוליק' של כלל  
המחנות.

עם הגיע אניות המפעלים מרומניה (גאלה",  
מדינת היהודים") נאלצו הבריטים להקים מחנות  
אהלים נוספים, בשכנות, למחנות החורף, שסומנו  
69-70, וכעבור זמן קצר אף אוחדו עמהם. זו היא  
המפה הגיאוגרפית של מחנות קפריסין. דק השלי-  
חים הישראליים ועובדי הג'ינט — אלה וגם אלה  
נשא אה החו "מזרים" או "עובדים סוציאליים" —  
הורשו לנוע בחפשיה כלשהי, ברשיון מתאים, בין  
שני גושי המחנות. רשיון הנדעה חד-פעמי, על תח-  
בורה צבאית נתונה לשמידה, ניתן מדי פעם למפעילים  
בעלי תפקיד מרכזי במחנות.

שונים היו החיים בגוש מחנות הקיץ מבלה שב-  
גוש מחנות החורף. בראשונים, אף כי היו הותיקים,  
התנהל הכל בסימן הארעיות והרגשת עוובה אספה  
את הכל, בעת שהאחרונים היו משופעים יותר במית  
קני "קבע" כלשהם. אך שני גושי המחנות גם יחד  
נראו מדכאים בחיצוניותם ובסדריהם. להלכה, הנאי  
החיים שבתוכם שווים היו לתנאי החיים של החיילים  
הבריטיים במחנות הצבא, אך שיוויון זה, לו גם נש-  
מר, לא יכול היה לשקף את המצב לאמתו. החיילים  
היו אנשים צעירים, יהודעים בפירוש שבתום השני  
דוח הצבאי יחזרו לחיים אורחיים דגילים, ועל כן  
שיכחו 8 חיילים באוהל אחד לא הטרדה יתר על  
המידה. אך כיצד יצטופפו באהלים אלה משפחות  
שלמות, שברובן הגיעו לכאן אחרי שנות תלאות,  
נכספות לסינה פרסית; וכיצד ייהנו מה"פרדוקסים"  
החד-גוניים המתחלקים לרוב בקופסאות, כשבשדותם  
אין כלי בישול מתאימים? ריהוט, אפילו מינימלי, היה  
בבחינת בליימצא. דיח המחזאות נישא למרחוק.  
השמש הלוהטת, עץ מצל — אין, וגדר-תייל מפריד בין  
המחנות ובין הים הרומז למרחקים.

בחוף מציאות חיצונית מדכאה זו התחשלה מצי-  
אות מפליאה של חרות פנימית. הבריטים כיבדו  
כל שנות קיומם את האיסור של כניסת חיילים  
מוזיינים לחוף שטח המחנות, וכן הכטיבו אוטונומיה  
מלאה למפעילים בניהול החיים הפנימיים במחנות.  
כל החיים של המפעילים (המוזן, השיכון והתעסקות),  
היו "מאורגנים" ומכוונים ע"י מוסדות וועדות נב-  
חרות. מזכירות המתנות והמזכירות המשותפת  
של כלל המחנות היו המוסדות המוסמכים של המע-  
פלים שלא קמו עליהם עוררין. על שמירת הסדר  
והבטחון הפנימיים הופקדה מעין "משטרה" פנימית,  
שעינה היתה גם פקוחה לכל, יוחדרו לתוך המחנות  
סוכנים ואלמנטים זרים. חרדנו מפני אפשרות של  
הידרדרות גוף זה לכלי שרת בידי השלטונות הב-  
דיטיים ומפני השתוללות יצרים סאדיסטיים. למולנו  
נמצאו מאתנו תופעות אלה. (על תופעה חד-פעמית של

ארנסט בחיון, בנאוכה על המדיניות הארצישראלית  
של ממשלת הלייבור, שהחקים ב"18 בינואר 1949  
בפרלמנט הבריטי: "נוכה שיפור המצב, מוכנה המס'  
שלת הבריטית. להחיר כעת גם ליהודים בגיל-הגיוס  
העצורים בקפריסין. לעובד אה האי באותו רגע שהשל-  
טונות היהודיים יוכלו לספק להם את אמצעי ההסעה"  
— באה בעיתה.

בימים 24.1.1949 — 10.2.1949 הועלו ארצה כל  
המפעילים. לפי הסטטיסטיקה הרשמית, צריך היה  
לתניע מספרם ל-11000; למעשה, הועלו ארצה בימים  
אלה רק כ-9000, חלק טן המספר הועדף עלה ברכי-  
מחזרת, דרך מנהרות תת-קרקעיות או בפריצות גדר  
ישירות.

בטכס צנוע עוב. אחרון המפעילים, הוא מרכז המ-  
חנות, את שנה-גדריהחיל, פרשת גירוש קפריסין —  
טרנית ומפוארת כאחת בגילייה האנושיים, בווייה  
ושפלה בביטייה: המדיניים — באה אל סיומה.

**כאהלי המחנות — חרות בתוך עבודת**

ראשוני המפעילים הושמו על-ידי הבריטים במחנה  
אהלים על חוף הים, לא רחוק מעיר הנמל פאמאגוס-  
טה, הוא המחנה הצבאי קאראולוס, שנודע במרוצת  
הימים בשם "מחנות הקיץ". היו אלה ימי הפרץ  
הזעם של המפעילים, שטרם השלימו עם העובדה  
של כליאתם במחנות, בתנאי חיי מאהל בהם נידונו  
לחיות ביחד צעירים, זקנים וטף, מוקפים מגדלי-  
שמירה וגדריהחיל המונעים גם כל הנדעה חשנית  
ממנה-מאהל אחד למשנהו, ללא כל ריהוט וולת  
מיטות-צבאיות. הם לא רצו להשלים עם כך שעליהם  
להחכות לחיות כאן חודשים, ואולי אף שנים, ועל  
כן החלו להשחית את המיתקנים הסניטריים הפרי-  
מיטיביים שהותקנו על ידי הבריטים ול"אכול" את האה  
לים על ידי הפרכתם לבדים וטוויית חוטים שימושיים  
מהם. חגובה השלטונות הכריטיים היתה בלתי נרגשת  
וצינית: אם כך — תסתדרו בלי מיתקנים סניטריים  
ותדאגו כעצמכם לאיכסונם של כל המפעילים החי-  
דשים...

אניות באו זו אחר זו ומחנות קאראולוס נתמלאו  
על גדותיהם. השלטונות הבריטיים נאלצו לפתוח מח-  
נות מפעילים חדשים, ולמסדה זו פינו מחנה צבאי  
גדול שליד דקליה-קסילויטימב, כ-40 ק"מ ממחנות  
קאראולוס. בפברואר 1947 נפתחו המחנות החדשים  
אשר, בסימון 64-68 (מחנות הקיץ סומנו 60-63,  
בתוספת מחנה מבודד — 55), קיבלו את הכינוי  
"מחנות החורף". כאן שוכנו המפעילים בתנאים מעט  
אנושיים יותר, כצריפי פת, אשר אף כי לוחטים היו  
בימי הקיץ השרבי, עדיפים היו על אהלים המתנשאים  
ברוח.

גם כאן, במחנות החורף, כמו שם, במחנות הקיץ,  
לא היה זכר לשיח או לעץ ושום אמצעי הגנה לא  
נגקט בפני קרני השמש הלהומים. מלומדי נסיון,  
לא חזרו עוד המפעילים על פעולות ההרס שבוצעו  
במחנות הקיץ; ונהפוך הוא: מאמצים רבים הוש-

וכר — לא שבתה אף ליום אחד התורה באהלי קפריי-  
סין ולא בטלו ילדים מלימודים. במאי 1947 פונה  
מדיוריו כל מחנה 65 ובו הקימו שליחי „עלית הנר  
ער” — בצוותא עם מדריכים, שנשאו את: זיילדים  
על גבם בשנות הנודדים ובאורחות הבריחה המסור-  
תלות — את „כפר הנוער”, עיר נוער בינות לגדדי  
התייל, ודאי יחידה במינה בדברי הימים של החינוך,  
ובה זהירו קול תורה וקול דינה. אף אשלייה של  
קייטנה הוצעה לילדים בחדשי הקיץ השדביים.

החששות מפני אייחנות העוללות להתעורר בין  
המשלחת הישראלית ובין הנהלת הגיינט — שנש-  
אה בהוצאות משלחת המורים, בהוצאות הטיפול הר-  
פואי וכן השתתפה במרמ עם השלטונות לשיפור  
הנאי החיים של המפעלים — התברר, דאש משלחת  
הגיינט, מר מ. לאוב, הוכיח נישת אמציה וגאה  
לבעיה המחנות הוא הזדהה בהחלט עם המיטרה  
„קפריסין היא גם כן ארץ־ישראל”, מהרבה בחינות  
שימש מר לאוב ראש ומדריך למשלחת הישראלית.

קבוצות־קבוצות, מורים־טורים, ערוכים היו האה-  
לים והצרפיים של המחנות, איש על מחנהו ועל דגלו.  
הדגל — דגל תנועתו, אם אין לך תנועה, אהה זחיב  
לקנות לך אחת; כך כאילו נאמר, כי הכל הוסדר  
ואורגן על פי הסדר ומפתח תנועתו, והנהלת המחנות  
כמעט שלא הכירה בקיומו הפיסי של הבלתי־מפלגתי.  
בתנאי חיים רגילים היינו מתקוממים נגד בטייה „מצ”  
פוגיית” זו, אך במציאות האכזרית של חיי המחנות  
היתה זו הדרך הסובבה ביותר לגיהול תקין. התנועה,  
יותר משהיתה מסגרת לדיונים רעיוניים־פוליטיים,  
היתה יחידה אדמיניסטרטיבית יעילה, היחסים הבין־  
תנועתיים היו תקינים בהחלט, מלבד היחסים עם  
תנועת בית־ר שהיו מסויגים וחשדניים.

זו היתה המסגרת הארגונית בה ניהלו את חייהם  
המפעילים, והמפעילים עצמם — מי הם? השגרה  
גורסת קיבוץ־גלויות, למעשה, היתה מיוצגת במחנות  
בעיקר יהדות מזרח־אירופה — פולין, רוסניה והונג-  
גריה, ובמעט גם יהדות בולגריה, רק סידה אחת  
הביאה עמה גם יהודים מצפון־אפריקה („יהדות־תלוי”).  
בשנה הראשונה לקיום המחנות הגיעו לקפריסין רק  
מפעילים צעירים, רובם ככולם חברי התנועות החלד-  
ציות שירעו את אשד לפניהם. מאחוריהם היו שנות  
סיט של המלחמה, נודדים בדרכי „הבריחה” ושהייה  
במחנות העקורים, רובם הגדול — גברים, ואך מעט  
טיים ככל פרשו לקרן־הזווית של חיי משפחה. החבר  
נה נשתתח עם הגיע העליה ההמונית מרוסניה, שה-  
ביאה — ליד צעירי התנועות החלוציות — נשים,  
זקנים וטף, למדות התנאים המדכאים, לא בהתה במ  
חנות שמחת החיים, בלג בעומר טרודים היו חברי  
המשלחת הישראלית בחליטה מחתונה לחתונה ובאי-  
חולים בשם „המשלחת”. על אף הצפיפות של האהלים  
הצדדיים, שלא הוחידה תחומים ומעודים להתברר  
דות אינטימית, הדי בלילה, בהגיע הירח למרום מס  
לולו, נחקלת בהוא והיא המספרים זה לזו את סיפור  
האהבה הנצחי.

עירוים במרחסי המשטרה הפנימית הגיבה המשל-  
חת הישראלית בחריפות ספונטנית). כמעט ולא איר-  
עו מקרים של הפלת סדר, ואף מקרי הנגיבות היו  
נדירים ביותר; אם כי מטבע־הלשון „אורגאניזדען”  
היה נפוץ למדי. שמשעותו כאן היתה: „להסתדר”, אך  
בשום פנים לא על חשבון הפגיעה בזולת. הרי בכוח  
„להסתדר” זה נותרו רובם בחיים!

לארגון פנימי זה — ויותר נכון, מעליו — נתוסף  
בנין־על של ועדות שליחי הארץ, שהיו אמנם נטולים  
מעמד רשמי. במחנות, אך הסיים שעיצבו — בעזרת  
התנועות ובהסכמתם החפשית של כלל המפעלים —  
את „המדיניות” הכללית של מוסדות המפעלים. אם  
גם היה טעם לפגם בישיבות נפרדות אלה של המש-  
לחת — שסיכמה לפעמים עמדה והעבירה” אותה  
לידיעת חברי המזכירות המשותפת של המפעלים —  
— לא היה מנוס מכה. בדרך כלל, נמנעו השליחים  
מהתערבות יחידה בפעולות יומיום של נציגי המע-  
פילים. עיקר פעולת השליחים תאמה באמת את סי-  
מון המקצוע שנרשם על רשיון הכניסה שלהם למח-  
נות: סעד גפשי ודו־תגי, חדרו של השליח היה פתוח  
כל שעות היום ותלילה לשיחות עידוד, הדרכה והוראת  
עברית, פעמים מספר בשבוע יורד היה לערים הס-  
מוכות, פאמאגוסטה או לארגאקה, כדי לערוך קניות  
בשביל המפעלים; מכשירים וחמדי עבודה לתעסר  
קתם, רפואות וכיוצא. בשעות הלילה הקטנות —  
עת השומרים המגוממים לא היו להוטים להסריח  
את עצמם לבדיקות מדוקדקות של הנכנסים — היו  
חחרים למחנות במוניות עלוסות מצרכים ומכשירים,  
מותרים וגם אסורים.

במקביל למשלחת הישראלית האזרחית, ובסתירת  
מוכנת, פעלו „שודות המגינים” (בהזרכתם של חברי  
הפלמ”ח בתחילה, ואחר כך של קציני צה”ל) לקראת  
סיום המחנות. כל צעיר מאורגן נקרא לתקופת אימור  
נים, ועם התלקחות הקרבות בישראל הפכו המחנות  
למחנות־אימונים ראשונים עצום. בנושק המועט שהוד-  
דר למחנות התאמנו אלפי ידים, בהמיהה, וגם בהע-  
רחה, הביטו השומרים הניציבים על המנדלים במתרגילי  
ההתעמלות” של מאות צעירים, המפרכים את גופם  
ביום קיץ לוחט. „שורות המגינים” הדריכו גם את  
הפריצות של גדיה־התייל וכן את הסירת המנהרות,  
אלה „גחיבי החרות” של המפעלים.

לאהדה כללית זכתה פעולתם המסורה של הזמ-  
רים הישראליים, שהקימו בחיר־ספר שהקיפו את כלל  
ילדי המחנות, כן הופעלו חוגי־השתלמות, שזכו להש-  
תתפות הקבועה של מאות מפעלים. דו־שבועון  
בעבריה, שנשא את השם המעורר „על הסף”, הופיע  
בקביעות במשך למעלה משנתיים ימים. עשדות מבין  
המפעלים שעברו את המגינים של „מוסד דר  
טנברג” (בשם זה פעלה משלחת המורים) ועשו את  
ראשית צעדיהם בהוראה בכיתות ילדי קפריסין, נק-  
לטו אחיכ במערכות ההוראה בארץ. למרות המהמור  
החמור בספרי לימוד, אי־היציבות של הכיתות (עקב  
עלית ילדים ובוא ילדים חדשים), היעדר חדרי לימוד

בעצם, להתמדה. (ג) סכנת חיי הגיוון נמנעה גם עקב ההרכב האנושי המובחר של מעפילי קפריסין. למעשה, עד בוא העליה ההמונית מרומניה, הגיעו לקפריסין רק קבוצות חלוצים, בחורים צעירים שידעו את אשר לפניהם, שהשכילו והיה ביכולתם לנהל במחנה גות אורח חיים פעלתני ותוסס, מתוך ריסון ומשמעת עצמית מוחלטת, ומבלי להיגרר ולהיטחף למעשים ולתגובות בלתי אחראיות העמידה הממושטת של יושבי מחנות קפריסין. היא מן הזכריות הגדולות של החינוך החלוצי. (ד) ואחרון-אחרון: מחנות המפעילים בקפריסין היו "מאורגנים" וחשוקים בארגון כולל של כל תחומי החיים. ארגון מקיף זה, הפסול בתנאי חיים רגילים, הוא זה שהצילם; כי רק באמצעותו ניתן היה לשמור על הסדר, המשמעת והעדינות של יושבי המחנות. כתנאי חיים מגוונים. התנועות הציעו את שרותן לארגון חיי המחנות; והן עשו זאת ביער-נות, במסירות, ואף בהגיינות, לכאורה, הפוליסיוציה של המחנות היתה מוחלטת, היא לא מסתה על שום תחום התעסקות בחיי הפרט; למעשה, שימשו המסדרות התנועיות יחידות אדמיניסטרטיביות שרק באמצעותן ניתן היה לשמור על סדר, אתריות חודית, משמעת ועדינות ציבורית וגמנעו תופעות של "קווי" ליננים". ההתחזרות בין התנועות נשאה אופי קונסטרוקטיבי; מי ירבה במפעלי תעסוקה ותרבות, היתה נצחות הרעיונית-פוליסית היתה נטולה כל משמעות מעשית.

אם גם "הקציר" של צעירים מסחנות קפריסין שהצטרפו לקיבוצים לא היה בהתאם למצופה, רשמו כאן התנועות החלוציות דף מזהיר בחיול המעפילים לים לעמידה מכובדת, פעילה אך מרוסנת, שעורדה התפעלות השתאות אצל כל המבקרים והעוקבים אחר האירטאה של גירוש המפעילים.

ולבסוף: עלונים לעשרות הוצאו במחנות, ובהם ביטויים רוססים לחיים שהתקמו בינות לגדריהם. רבים, חסארי ברישום יומנים ובנסיונות של כתיבה ספרותית, ובכל זאת, רל למדי הוא היכול הספרותי של מעפילי קפריסין. עם הגיעם לישראל, יש וצמחו מהם גם סופרים פורים-ראמיים מתנונים; אך משום-מה לא עמדו להם הכוח וההשראה לתת ביטוי לאודיסאה של ההעפלה ולחוויה הבלתי רגילה של סיפוח אש-לייה של "חרות בתוך עבדות" ומגיעת על הגיוון המסתגן בהכרח בציבור הנידון לחיי מעצר שסופם בלל לא נראה לו. מבין מעפילי קפריסין לא קם סופר שיחאיר את חוויית ההתלכדות החכרית של רבבות עצידי המחנות, בדרך שתיאר פראנץ רמפל את חוויית "40 יום של מוסה דאג", הסיפור המרתק של חיי עדה ארמנית מתמרדה ונתונה במצוד במשך 40 יום. אפילו "קובץ קפריסין" בנוסח הישראלי הידוע כספר ראה אור. הבא לרשום את קורות מחנות הגירוש בקפריסין, מלאכתו אינה קלה. כי לדשותו אינו עוסד כל חומר מרוכז. ועל כך יש להצמער, ואף לראוב. (ציונים לתולדות תנועת, הנוער הציוני" במחנות הגירוש בקפריסין — בחוברת הבאה).

בתוך תחומי העבדות החיצונית התחשלה חוויית מוטלחה של חרות פנימית. במידה דבה היו מחנות קפריסין לנקודות הכשרה והכנה לחיי הארץ. יוצאי קפריסין תופסים בה כיום עמדות מרכזיות, שהייתה במחנות היתה לגולי קפריסין לאו דוקא חווייה טראומאטית ורבים מהם שומרים זכרונות גוסטלגיים מהימים "ההם", כאשר מזההלים המואלים בפנסיוירות וב"לוקסים" לקצו קולות השריה: "קפריסין היא גם כן ארץ-ישראל".

העמירה — בכוח מה

עובדה היא: מתנות-הגירוש בקפריסין לא השיגו את המטרה שהוצבה להם על ידי השלטונות הבריטיים. הידיעות על הגירוש לקפריסין לא פיצלו לגורם מפחד. עם הקמת המחנות לא הואט דום ספינות המעפילים. גם הסיון הבריטי להפוך את מתנות-הגירוש לקלף מיקוח מדיני — נכשל. והעיקר, זמן הישיבה במחנות לא הפך את מעפילי קפריסין לאבקה-אדם; הם הגיעו לארץ בריאים בגופם ובנפשם. קליטתם בארץ נערכה בקלות יחסית; כי רובם היכננה בעת הישיבה במחנות, שהפכו, במידת-מה, לריכוזי הכשרה והכנה לארץ: "לקב איבי לקחתיך — והנה ברכת בריך".

יצד קם והיה פלא זהו

"בכל תקופת קיומם לא ידעו מחנות-הגירוש בקפריסין מנהיג הריחמי מרכזי שמטביבו התלכדו ושהוא הובילם. פעילי המפעילים היו, ברובם, אנשים אפורים, שמעמדם בא להם בכוח מסירותם, נישתם המעשית ורגש האחריות שלהם כלפי הבריטים; עת נדדו עמם בדרךים המפותלות של הבריחה, עם עלייתם לישראל, נעלמו רובם של פעילים אלה מהזירה הציבורית ופרשו לפינתם הפרטית. גם המשלחת הישראליית שעלה במחנות לא ידעה "אריות"; מנהיגי הישוב לא נדחקו לשקוע בעמל האפור שהיה מנת חלקו של השליח במחנות קפריסין...

מהם, איפוא, מרכיביה של אותה התנהגות מופלאה של מעפילי קפריסין? (א) ללא ספק נתגלה כאן כושר ההסתגלות החופלא הבלתי רגיל של עמנו, למדת הסבל והנדודים. רק הגיע "טרנספורט" חדש למחנות, וכבר הוא נתקבל, סודר והחלו עמו מיד חיים "רגילים": בכלים פרימיטיביים, ובלא כלים, הוקמו "בתי מלאכה", קוימו לימודים ופעולות תדירות. (ב) גם התגובה הפסיכולוגית של תחושת חרות פנימית למרות העבדות החיצונית. זו האשלייה שאיפשרה סיפוח חיים הברתיים ערים, "כשרי נוער" וקיבוצים בתוך תחומי מחנות מגודרים בגדרית-ייל ונתונים לפיקוח מגדלי חפצית. תגובה פסיכולוגית כמעט אימננטית ליהודי היא. האם לא הונכו דורות על נבי דורות לבון לעולם החיצוני המשפילים ולחיות רק לאורו הגנוז של עולמם הפנימי? רצה הגורל, שגם בהתירחם לקרוע שניות זו ולהשלים בין הנתח החיצון לבין המאויים הפנימיים, נזקקו מעפילי קפריסין לתגובה. איתריות המסורחית, כנגדה הם ביקשו.